

MTMT: megújulás és lehetőségek

A Magyar Tudományos Művek Tárára (MTMT) a tudományos-könyvtári közösség általában mint szcientometriai adatbázisra tekint – mi most a tudományos bibliográfiák hosszú hagyományának folytatójaként mutatjuk be, megvizsgálva az adatbázisban rejlő lehetőségeket, sorba véve a kihívásokat, amelyekkel szembe kell nézzünk az új funkció kialakítása során.

Nem vállaljuk el a tudományos szakirodalmi bibliográfiák teljes történetének ismertetését, csak egyetlen tudomány – a csillagászat – területéről hozunk néhány példát. Friedrich Weidler Wittenbergben 1755-ben kiadott *Bibliographia Astronomica*-ja ma is jó segédeszköze a régi csillagászati könyvek gyűjtőinek – hasonló kiadásban is elérhető. A párizsi Observatoire igazgatója, Jerome Lalande 1803-ban adta ki a *Bibliographie Astronomique*-t, amit 1882 és 1889 között három kötetben kiadott *Bibliographie General de L’Astronomie* követett, J. C. Houzeau és A. Lancaster munkája. A XX. században a csillagászati bibliográfia készítése rendszeres tevékenységgé vált, Walter Wislicenus indította el az *Astronomischer Jahresbericht*-et a század elején¹, ami 1969-től átadta helyét a J. Springer kiadásban megjelent, immár angol nyelvű *Astronomy and Astrophysics Abstracts*-nak. A mai – immár heti frissítéssel működő, csak digitális formában létező – utód a NASA/SAO Astrophysics Data System (ADS)². Sokat mond a tudomány nemzetközi központjainak eltolódásáról, ha a bibliográfiák szerkesztőinek nemzetiségét, kiadásuk helyét megfigyeljük: Németország, Franciaország, ismét Németország végül az Amerikai Egyesült Államok. Amikor ezek a bibliográfiák megjelentek, elsősorban a tudományos kutatás eszközei voltak. Ma a *Bibliographia Astronomica* már inkább antikváriusoknak érdekes, Lalande bibliográfiáját és a „Houzeau-Lancaster” köteteit a tudománytörténészek forgathatják,

¹ Duerbeck, H. W.: Walter F. Wislicenus and Modern Astronomical Bibliography. = The Multinational History of Strasbourg Astronomical Observatory. Astrophysics and Space Science Library, Vol. 330. 2005. 153. p.

² Accomazzi, A. et al.: ADS: The Next Generation Search Platform. = Library and Information Services in Astronomy VII: Open Science at the frontiers of Librarianship. ASP Conference Series, Vol. 492. 2015. 189. p.

az ADS pedig egyaránt szolgálja a kutatókat és azokat, akiknek az egyéni vagy intézményi kutatást értékelniük kell.

Az MTMT (most ideértve elődeit, a TPA-t és a KPA-t is) a rendszerváltás után átalakuló, nemzetközi megméréésre törekvő hazai tudományosság értékelési igényeinek kiszolgálására jött létre. Bibliográfiai szerepre nemigen törekedhetett mindmáig – a természettudósok számára a tudományos szakirodalomban való tájékozódáshoz nem sok segítséget adott a csupán hazai műveket tartalmazó rendszer, a bölcsészeknek pedig a mindössze néhány éves lefedettség volt elégtelen. A helyzet azonban mára megváltozott.

Egy TÁMOP projekt eredményeként az egyetemek publikációs tevékenysége 2007-ig visszamenőleg a rendszerbe került (az MTA intézményhálózata esetében ez a szinte teljes lefedettség már korábban megvolt, 1992-ig visszamenőleg). A 2015 nyarán módosított MTA törvény (valamint az azzal együtt módosított felsőoktatási törvény) eredményeként a jövőben minden állami támogatás felhasználásával született tudományos publikációt az MTMT rendszerében rögzíteni kell. Arról, hogy a hazai tudományos bibliográfia a következő évek publikációs tevékenységét teljesen lefedje, nem csupán a törvényi kötelezettség gondoskodik, hanem az is, hogy az MTMT adatait a finanszírozó hatóságok az értékeléshez felhasználják. Többé egyetlen állami finanszírozású intézmény sem engedheti meg magának, hogy publikációs tevékenysége hiányosan jelenjen meg az adatbázisban, és a szerzők sem építhetik tudományos karrierjüket anélkül, hogy publikációs és idézettségi adataik ne lennének itt nyilvántartva.

Egyre növekvő időbeli lefedettségével, a megjelenő publikációk egyre teljesebb körű nyilvántartásával az MTMT érdekessé válhat a „hazai” tudományok művelői számára, mint szakirodalmi tájékozódást szolgáló eszköz. Annál is inkább, mert az MTMT bibliográfiai rekordjai mellé bekerültek a művek interneten elérhető teljes szövegű változataihoz elvezető ugrópontok, szembetűnően jelezve azt a tényezőt is, vajon szabadon, előfizetés nélkül is elérhető-e az adott mű? Az MTMT szcientometriai funkciója biztosítja azt, hogy az adatbázis működjön és lényegében minden mű oda bekerüljön. Most megjelenhet emellett a tájékoztató funkció is, bár ez kétségtelenül nem minden tudományterület kutatói számára lesz érdekes.

Mi kell ahhoz, hogy a tudományos tájékoztató, szakirodalmi kereső funkció jól működhessen? A megfelelő lefedettség alapkövetelményén túl említettük már az MTMT-ben a publikációk teljes szövegű változataira mu-

tató hiperhivatkozásokat, és az Open Access jelölést. Ahogy a nyílt hozzáférés terjed, ahogyan a hazai repozitóriumok száma gyarapszik, méretük növekszik, egyre több tartalom válik az MTMT-n keresztül elérhetővé – a Magyar Tudományos Művek Tára a hazai intézményi repozitóriumok tudományos tartalmainak közös keresőjeként, aggregátoraként működhet. (A repozitóriumokban nem csupán tudományos tartalmak vannak, szükség van más közös keresőre is az MTMT mellett.)

Míg korábban azzal érveltünk, hogy a törvényi szabályozás és az érdekeltség biztosítja majd a teljes lefedettséget, el kell ismerjünk, fontos szerepe lesz annak is, milyen terheket ró majd a kutatókra az adatfelvitel. Már amennyiben nekik kell az adatokat felvinniük. Nem feledkezhetünk meg az adatok minőségéről sem. A magyar tudományos bibliográfiának teljesnek és pontosnak kell lennie, naprakésznek valamint olcsónak. A felsorolt követelmények mindegyikét, akár közülük kettőt-kettőt, esetleg hármat is teljesíthetünk, de mindegyiket egyszerre? A megújuló MTMT-ben a szerzőkre – és bizonyos területeken adminisztrátorokra – jutó terhelést csökkenteni szükséges. A szerzői vagy adminisztrátori adatfelvitel lehetősége megmarad, ez biztosítja majd a teljességet és a felelős ellenőrzést. Azonban a hazai kiadású művek esetében a bibliográfiai adatokat egyre inkább a kiadóktól, szerkesztőségektől próbáljuk beszerezni. Az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága által támogatott folyóiratoknál vezettük be először ezt a gyakorlatot. Ahol lehet, a jövőben arra törekszünk majd, hogy az adatátvitel automatikus legyen. Mindazon kiadóknál, amelyek adatbázis-alapú szerkesztőségi és publikációs rendszerekkel működnek, megoldható lesz ez. Gépi adatátvitelre törekszünk mind az Akadémiai Kiadó által használt Atypon Literatum platformjából, mind a számos kis „indie” tudományos folyóirat által használt Open Journal Systems szoftverből.

Említettük, hogy az MTA kutatóhálózatának adatai 1992-től szerepelnek a rendszerben – igény lenne a felsőoktatás adatait is teljessé tenni az 1990-es évek elejéig. Felmerült az MTMT adatainak szisztematikus bővítése még ennél is korábbi időpontokig. Tudományértékelési céllal csak az intézmények tekintetében lehet érdekes visszamenni további évtizedekre, az egyéni tudományos karrierek szempontjából az 1970-es éveknél korábbi időszak már nemigen lehet érdekes. Ám történeti oldalról nem csupán az intézményi bibliográfiák, hanem az egyéni tudósbibliográfiák is érdekesek lehetnek. Az MTA tagjainak bibliográfiáit akár az Akadémia

alapításáig visszamenőleg fel lehetne vinni. Kérdés, hogy a szcientometriai felhasználhatóság lehetőségének csökkenésével, a tudománytörténeti-bibliográfiai hasznosítás céljával finanszírozható lesz-e az adatbázis hosszú időre visszanyúló kiterjesztése? Vajon létre tudjuk-e hozni id. Szinnyi József bibliográfiájának tudományos művekre, kutatókra korlátozott modern változatát?

Elengedhetetlen az MTMT jelenlegi szoftverének, a MyCite-nak a lecserélése – szerencsére a 2015 augusztusában befejeződött TÁMOP projekt erre is lehetőséget adott. Sokkal könnyebben használható felület kell a tájékoztató funkció ellátásához. A MyCite2-nek lesz mobil eszközön is használható nyilvános felülete. Kihívást jelent az, hogy a könnyű használhatóság mellett a felület lehetőséget adjon az összetett feltételekkel történő kereséseknek, a találati listák több lépésben való szűkítésének. Az új nyilvános felület kétnyelvű is lesz. Bár az elsődleges célközönséget a hazai kutatók jelentik, az adatbázis kinyílik mind a külföldi kutatók, mind a hazai tudományos szerető publikum előtt is.

Nem működhet a tájékoztató funkció anélkül, hogy a publikációk tudományterületi besorolását el ne végeznénk. Ilyen jelenleg nincs az MTMT-ben, az egyes tudományterületek értékelési igényeinek különbsége csak az értékelő táblázatoknál – tehát az adatbázisból képzett összesítéseknél – jelenik meg. Kihívást jelent a megfelelő klasszifikációs séma kiválasztása – különböző tudományrendszertant használ a Web of Science, a Scopus vagy a Library of Congress, különböző az Ortelius vagy a Frascati Fields of Science besorolási rendszere, nem is beszélve a hazai magas szintű tudományterületi felosztásokról (ilyennek tekinthetjük az MTA osztályokra való tagozódását is). Ezek a rendszerek persze többé-kevésbé leképezhetők egymásra. Az MTMT-ben tárolt másfél millió közleményrekord tudományterületi besorolása jelenti a második kihívást. Folyóiratcikkeknel valószínűleg megoldható lesz a besorolás, amennyiben a folyóirat maga besorolható. A könyvek, könyvfejezetek, konferenciacikkek besorolását talán meg lehet kísérelni a szerzők vagy munkahelyeik besorolásával, de az adatbázisban jelenleg ehhez sem áll rendelkezésre megfelelő információ. Határterületeket tárgyaló cikkeknel alighanem csak a szerző tudja majd a besorolást megtenni, egy-egy cikkhez több tudományterület hozzárendelésével.

Felvetődik a kérdés, mi lehet a viszonya az MTMT-nek a hazai könyvtári közösség bibliográfiai projektjeihez? A különböző bibliográfiák gyűj-

tököre, céljai különbözőek, de nyilvánvaló kapcsolatok lehetnek. Itt csupán egy projektet említünk most meg: a MATARKA-t, amit az MTMT adminisztrátorai már régóta használnak. Az MTMT visszamenőleges bővítése esetén kínálkozik a MATARKA adatainak felhasználása. Az újonnan publikált hazai tudományos folyóiratcikkek tekintetében pedig talán majd a MATARKA vehet át adatokat az MTMT-ből.

Az MTMT nem csupán hazai vonatkozású publikációk leíró adatait tartalmazza, de az ezekre kapott idézeteket is. (A korábban említett csillagászati bibliográfiák közül a legújabb, az ADS is ilyen.) Az idézetek felhasználásával képet alkothatunk a publikációk hatásáról – ennek a szcientometriai jelentőségével most nem foglalkozunk. A citációs kapcsolatok viszont fontosak az eszmeáramlatok, a tudósok közötti kapcsolatok, kölcsönhatások tanulmányozása szempontjából is. Kopernikusz *De revolutionibus*-jának recepciótörténetét izgalmas nyomozómunkával lehetett felderíteni³ – az MTMT adatainak felhasználásával szinte folyamatosan követhető a tudományos felismerések terjedése, kollaborációk alakulása. (Az idézettségi hálózatok mellett kollaborációs hálózatok is felrajzolhatók, ezek feltérképezéséhez azonban szükséges a külföldi társszerzők azonosítása, intézményi affiliációik rögzítése.) Az idézési kapcsolatok felhasználhatók a tudományos szakirodalmi tájékoztatásban is: segítségükkel megtalálhatók az egy-egy tudományos téma műveléséhez nélkülözhetetlen alapművek, vagy éppen a területtel foglalkozó legjobb áttekintő cikkek – ezt a funkciót megvalósították az ADS-ben is.

A mi MTMT-nk szükségszerűen provinciális, a nemzetközi kitekintés, összehasonlítás céljára nem használható. Amíg a nemzeti tudományokban, a magyar nyelvű tudományos irodalomban teljes lefedettséget biztosíthat (amit a nagy külföldi adatbázisok nem tudnak és nem is akarnak, mert ami csak nekünk érdekes, azon nem tudnak eleget keresni), addig a nemzetközi tudományokban sohasem helyettesítheti majd a nagy kereskedelmi adatbázisokat. Ötvözve az intézményes adatimportot a szerzői beavatkozással, a szerzők és a hazai intézményrendszer pontos ismeretével, a kutatóhelyekkel együttműködésben történő fejlesztéssel a Magyar Tudományos Művek Tára olyan adatbázissá válik, amelynél pontosabban, teljesebben a piacon beszerezni nem lehet.

³ Farkas Gábor Farkas: A könyv, amelyet senki sem olvasott. Adalékok a heliocentrikus modellről folytatott vitához. Magyar Tudomány, 176. évf. 2015. 3. sz. 268–274. p.

Rezümé

A Magyar Tudományos Művek Tára a nemzeti tudományos bibliográfiai adatbázis az MTA törvény szerint. Elsődleges – és mindezidáig kizárólagos – feladata adatokat szolgáltatni az egyéni és intézményi tudományos teljesítmény méréséhez. Mivel egyre tágabb időhatárok között rendelkezik teljes lefedettséggel, újabb alkalmazása lehet: a „hazai” tudományok tekintetében szolgálhatja a szakmai tájékoztatást, szakirodalom-keresést.

MTMT: renewal and prospects

The Database of Hungarian Scholarly Works (Magyar Tudományos Művek Tára, MTMT) gains new applications. Besides supplying statistics for scientometrics it is becoming a scholarly literature discovery tool – at least for disciplines publishing in Hungarian, on Hungarian-related subjects.

HOLL ANDRÁS
informatikai főigazgató-helyettes
MTA KIK